

Yhteiskunta-, hoito- ja terveystieteellisen tutkimuksen eettisten periaatteiden tarkastelua

Koivisto Kaisa, Serlo Kaijaleena

30.11.2017 ::

Ihmistieteisiin luetaan humanistiset, yhteiskunta-, käyttäytymis-, hoito-, ja terveystieteelliset alat. Ihmistieteitä koskevat eettiset periaatteet koskettavat tutkittavan itsemääräämisoikeuden kunnioittamista, vahingoittamisen välttämistä, yksityisyyttä ja tietosuojaa. Lisäksi tutkimus, joka kohdistuu ihmisten terveyden ja sairauden kokemuksiin, on ohjeistettu tarkemmilla eettisillä ohjeilla ja säännöillä. Tutkijan tulee olla tietoinen tutkimuseettisistä ohjeista ja noudatettava niitä koko tutkimusprosessin ajan. Kansainväliset ihmisoikeudet ovat perusta inhimilliseen toimintaan, terveyden ja sairauden kokemuksiin ja lääketieteelliseen tutkimukseen liittyvälle tutkimukselle. Omien alojen eettisiä normistoja ja toimielimiä ovat valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta (ETENE), valtakunnallinen lääketieteellinen tutkimuseettinen toimikunta (TUKIJA) ja biotekniikan neuvottelukunta (BTNK). Nämä antavat yksityiskohtaisempia ammattieettisiä ohjeita esimerkiksi. Edelleen on alueellisia ja paikallisia tutkimuseettisiä toimikuntia muun muassa sairaaloiden, yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen yhteydessä.

Johdanto

Humanistisen, yhteiskunta-, käyttäytymis-, hoito- ja terveystieteellisen tutkimuksen eettisiä periaatteita ovat tutkittavien osallistumisen vapaaehtoisuus, itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, vahingoittamisen välttäminen, yksityisyys ja tietosuoja. Tutkimusetiikka on tutkimusta tekevän henkilön ammattieettistä

toimintaa. Tämä tarkoittaa, että tutkimus on tehty laadukkaasti, luotettavasti, avoimesti ja rehellisesti: lisäksi tutkimus on todennettavissa ja osittain toistettavissa. Vaikka ihmistieteisiin liittyvät tutkimukset eivät ole aina toistettavissa, tulee tiedeyhteisöllä olla mahdollisuus todentaa tutkimustuloksia tutkimuksessa analysoiduista aineistoista. Tieteen avoimuutta tarvitaan, jotta tuotetun tiedon pätevyyttä voidaan testata, arvioida kriittisesti ja edistää tutkimusta ja tiedettä. [\[1\]](#)

Huolella jatkotutkimuksiin arkistoidut aineistot vähentävät tarvetta kerätä tarpeettomasti tunnisteellisia tutkimusaineistoja. Arkistointi myös vähentää pieniin väestöryhmiin kohdistuvaa tutkimuspainetta. Erityisen tärkeää on arkistoida jatkotutkimuksiin kulttuurisesti, historiallisesti ja tutkimuksellisesti merkittävät tutkimusaineistot. Yksityisyyden suojasta huolehditaan tarvittaessa tehtävillä aineiston anonymisointitoimenpiteillä ja aineiston jatkokäytön säätelyllä. Kun jatkokäyttöä varten säilytettävästä aineistosta on perusteltua poistaa tunnisteita, toimenpiteillä tähdätään tavoitteeseen, jossa aineiston jatkokäyttäjät ei voi välittömästi tunnistaa yksittäisiä tutkittavia. Yksilöivien tunnisteiden, kuten nimi, osoite ja henkilötunnus, lisäksi aineistosta voidaan poistaa tai karkeistaa epäsuoria tunnisteita, kuten työpaikka, koulu, asuinpaikka, ikä, ammatti ja niin edelleen.

Alueelliset eettiset toimikunnat ohjaavat tutkijoita tekemään eettisesti korkeatasoista tutkimusta tutkimuslain, kudoslain ja biopankkilain sekä eettisten toimikuntien työskentelyä ohjaavien muiden säädösten mukaan. Eettinen toimikunta arvioi tarvittaessa tutkimushankkeet ja antaa niistä lausunnon. Lausunto sisältää sen, onko tutkimussuunnitelmassa huomioitu tutkimuslain säännökset, tietosuojasäännökset, tutkittavien asemaa koskevat kansainväliset velvoitteet sekä lääketieteellistä tutkimusta koskevat ohjeet. [\[2\]](#) Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ennakoarviointia tarvitaan tutkimuksissa, joiden mahdollisia haittoja tutkittavat itse eivät kykene arvioimaan, joiden voidaan katsoa aiheuttavan vakavuudeltaan normaalin arkielämän ylittäviä haittoja ja jotka sisältävät ko. vuorovaikutusta tutkittavien ihmisten kanssa:

- Tutkimuksessa puututaan tutkittavien fyysiseen koskemattomuuteen.
- Tutkimuksessa poiketaan tietoon perustuvan suostumuksen periaatteesta.
- Tutkimus ei ole osa varhaiskasvatuksen toimintayksikön tai koulun normaali toimintaa ja se kohdistuu alle 15-vuotiaisiin ilman huoltajan erillistä suostumusta tai informointia.
- Tutkittaville esitetään poikkeuksellisen voimakkaita ärsykeitä, joiden mahdollisten haittojen arviointi edellyttää erityisasiantuntemusta (esim. väkivaltaa tai pornografiaa sisältävät tutkimukset).
- Tutkimukseen osallistumisella on riski aiheuttaa tutkittaville normaalin arkielämän rajat ylittävää pitkäaikaista henkistä haittaa (trauma, masennus, unettomuus). Tutkimuksen toteuttaminen voi merkitä turvallisuushäiriötä tutkittaville (esim. perheväkivaltaa koskevat tutkimukset).
- Lisäksi tutkija voi pyytää eettisen toimikunnan lausuntoa, jos tutkimuskohde, tutkimuksen rahoittaja tai yhteistyökumppani sitä edellyttää tai jos tutkimustuloksia suunnitellaan julkaistavan tiedelehdessä, joka edellyttää eettistä ennakoarviointia. [\[3\]](#)

Alakohtaisia tutkimuseettisiä ohjeistuksia löytyy erityisesti hoito-, terveys- ja lääketieteen tutkimuksia koskien. Hoito-, terveys- ja lääketieteellisellä tutkimuksella tarkoitetaan sellaista tutkimusta, jonka tarkoituksena on lisätä tietoa terveydestä, sairauksien syistä, oireista, diagnostiikasta, hoidosta, ehkäisystä, tautien olemuksesta yleensä tai lääketieteellisessä tutkimuksessa puututaan ihmisen tai ihmisen alkion taikka sikiön koskemattomuuteen. Fyysiseen koskemattomuuteen puuttumiseksi voidaan lukea verinäytteiden, biopsioiden ja vastaavien ottaminen, tutkimukset, jotka aiheuttavat fyysistä rasitusta tai tutkimukset, joissa pyritään vaikuttamaan terveyteen tai sairauksien riskiin tai oireisiin. Psykkiseksi koskemattomuudeksi voidaan lukea kuuluvan tutkimuksen, jossa tutkimukseen osallistujalle aiheutuu vaaraa osallistujan henkiselle hyvinvoinnille tai osallistuminen ylittää tavanomaisen arkielämän vaikeudet ja joita tutkittava ei itse kykene arvioimaan, kun hän harkitsee osallistumisestaan. [\[4\]](#) [\[5\]](#)

Jos tutkimussuunnitelma tai -prosessi muuttuu ja se vaikuttaa tutkittavien turvallisuuteen tai muuttaa tutkimuksen tukena käytettyjen asiakirjojen tulkintaa tai muutos on merkittävä, tulee siitä ilmoittaa eettiselle toimikunnalle. Tutkimus keskeytetään siihen asti, kun on saatu eettisen toimikunnan uusi myönteinen lausunto muutetusta suunnitelmasta. Kliinistä lääketutkimusta koskevan tutkimussuunnitelman muutoksesta on lisäksi ilmoitettava Lääkealan turvallisuus- ja kehittämiskeskuskeskukselle siten, kuin lääkelaisissa säädetään. [\[6\]](#)

Yhteiskunta-, hoito- ja terveystieteellinen tutkimus ja niiden eettisiä periaatteita

Yhteiskunta-, hoito ja terveystieteellisen tutkimuksen eettisiä periaatteita kaikessa tutkimuksessa ovat tutkittavien osallistumisen vapaaehtoisuus, itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, vahingoittamisen välttäminen ja yksityisyys sekä tietosuojat.

Osallistumisen vapaaehtoisuus ja itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen

Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja se perustuu osallistujan tietoiseen suostumukseen, jolloin tutkimukseen osallistujalla on ymmärtänyt tutkimukseen osallistumisensa ja hänellä on ollut riittävästi tietoa päätöstä tehdessään. Tutkimukseen osallistuja voi antaa suostumuksen suullisesti, kirjallisesti tai hänen käyttäytymisestään voidaan muutoin tulkita hänen ilmaisseen suostumuksensa tutkimukseen. Suostumus on yleinen tai yksilöity. Yleinen suostumus sisältää aineiston tallennus- ja arkistointimuodot ja miten aineistoja voidaan käyttää tulevaisuudessa tutkimuksissa. Kun osallistujilta koottuja tietoja yhdistetään viranomaisrekisteritietoihin, tulee osallistujille antaa yksilöity tieto tutkimuksessa käytettävistä rekistereistä. Yksilöity suostumus koskee tietojen käyttöä tutkimuksessa ja miten aineisto anonymisoidaan. Tunnisteellisen aineiston arkistointi jatkotutkimuksia varten voi olla haitallista tutkimukseen osallistujille. Osallistujat voivat peruuttaa tutkimukseen osallistumisensa milloin tahansa ja osallistujia on tiedotettava peruutusmahdollisuudesta, eikä hänelle saa tulla peruuttamisesta negatiivisia seurauksia. Tutkittavan halua kieltäytyä tutkimuksesta tulee kunnioittaa. Tutkittaessa julkisia tietoja ja arkistoa-aineistoja, voidaan suostumuksesta poiketa. Lisäksi lainsäädäntö ohjaa viranomaisen rekisteri- ja asiakirja-aineistojen tutkimista. [\[4\]](#) [\[7\]](#) [\[8\]](#) [\[3\]](#)

Tietoon perustuvan suostumuksen arvioinnissa huomioidaan, onko tutkimukseen osallistuja riippuvuussuhteessa tutkimuksen tekijään ja kokeeko hän, että hänen velvollisuutensa on suostua. Henkilöt, jotka eivät kykene ilmaisemaan suostumustaan, eivät pääsääntöisesti voi olla mukana tutkimuksessa, ellei ole arvioitu, että siitä on heille hyötyä ja tutkimukseen osallistumiseen liittyy vain hyvin vähäisiä riskejä ja hyvin vähäistä rasitusta. Jos tutkimukseen osallistuva on kykenemätön antamaan suostumusta, tutkimuksen tekijän tulee hankkia laillisesti valtuutetun edustajan suostumus ja lisäksi edellytetään myös tutkittavan hyväksyntää. [\[8\]](#) [\[9\]](#) [\[3\]](#)

Tutkimukseen osallistuville annetaan selvitys oikeuksista, tutkimuksen tarkoituksesta, luonteesta, käytettävistä menetelmistä ja mahdollisista riskeistä. Jos tietoon perustuvan suostumuksen periaatteesta poiketaan, tarvitaan silloin tutkimuseettisen toimikunnan ennakoarviointilausunto. Tietoon perustuvan suostumuksen periaatteesta on mahdollista poiketa, jos ennalta annettava tieto vääristäisi tutkimuksen tuloksia kuten yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tehtävänä on usein myös tuottaa tietoa yhteiskunnallisten instituutioiden ja vallankäytön epäkohdista. [\[3\]](#) [\[10\]](#)

Tutkimukseen osallistuville annetaan konkreettisia tietoja, kuten tutkijan tiedot, tutkimuksen aihe, aineistonkeruun toteutustapa, aineiston käyttötarkoitus, säilytys, jatkokäyttö, luottamuksellisen tiedon suojeleminen ja aineiston arkistointi sekä tutkimustulosten julkaisu. Joissakin tutkimuksissa tutkijan ja tutkimukseen osallistuvien vuorovaikutus syvenee tutkimusprosessin aikana, jolloin tutkimukseen osallistuvalla voidaan antaa vielä tarkempaa tietoa tutkimuksen tavoitteista ja sisällöstä. [\[11\]](#) [\[3\]](#)[\[10\]](#) Jos tutkimuksessa puututaan tutkittavien fyysiseen koskemattomuuteen, ennakoarvioinnissa on soveltuvin osin noudatettava lääketieteellistä tutkimusta koskevan lain perusteella annettuja ohjeita.

Alaikäinen tutkimukseen osallistujana

Suomen perustuslain 6 §:n 3 momentin ja YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa heitä itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Lapsenhuoltolain [\[12\]](#) 4.1 §:n mukaan huoltajalla taas on oikeus päättää lapsen henkilökohtaisista asioista. Kun tehdään tutkimusta alaikäisten kanssa, tulee tutkimukseen osallistumista arvioida usealla tavalla. Alle 15-vuotiaisiin kohdistuva tutkimus voidaan toteuttaa ilman huoltajan erillistä suostumusta tai informointia, kun se on perusteltavissa 1) tutkittavien iän ja kehitystason, 2) tutkimuksen aihepiiriin ja toteutustavan tai 3) tavoiteltavan tietotarpeen näkökulmasta. Lisäksi lapsen ja nuoren tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Tilanteet, joissa huoltajan ja alaikäisen välillä on arvo- tai eturistiriitoja, voi huoltajan luvan kysyminen vaarantaa tutkimustiedon saamista ja voi rajoittaa perustuslain turvaamaa tutkimuksen vapautta. Lisäksi on tutkimuksia, joihin ei sisälly riskejä. [\[3\]](#)

Monet kouluissa ja varhaiskasvatuksen toimintayksiköissä tehtävät tutkimukset toteutetaan osana normaalia yhteisöjen työtä. Tällöin tutkimuksen toteuttamiseen ei tarvitse pyytää huoltajan lupaa, mikäli johtaja tai rehtori arvioi tutkimuksen tuottavan yhteisöille hyödyllistä tietoa. Aineistonkeruumenetelmät, joiden yhteydessä ei tallenneta yksilöityjä tunnistetietoja (nimi, henkilötunnus, osoite), voidaan toteuttaa ilman huoltajan suostumusta. Muussa tapauksessa heitä on informoitava tutkimuksesta. Kun alaikäisiä tutkitaan varhaiskasvatuksen toimintayksikön ja koulun ulkopuolella, tulee tutkijoiden itse arvioida, koska kysytään erillistä suostumusta tai informoidaan huoltajaa siten, että hän voi kieltää lastaan osallistumasta tutkimukseen. Mikäli tutkimuksen toteuttamiseen ei pyydetä huoltajan suostumusta eikä huoltajaa informoida tutkimuksesta, alle 15-vuotiaisiin kohdistuviin tutkimuksiin tulee pyytää eettinen ennakoarviointi. Tutkijoiden tulee noudattaa

alaikäisen itsemääräämisoikeutta ja vapaaehtoisuuden periaatetta tutkimuksessa aina siitä riippumatta, onko tutkimukseen saatu myös huoltajan lupa vai ei. ^[3]

Hoito-, terveys- ja lääketieteellisessä tutkimuksessa alaikäinen saa olla tutkittavana vain, jos samoja tieteellisiä tuloksia ei voida saavuttaa muilla tutkittavilla ja jos tutkimuksesta on vain vähäinen vahingon vaara tai rasitus alaikäiselle. Lisäksi tutkimuksesta on odotettavissa suoraa hyötyä hänen terveydelleen tai tutkimuksesta on odotettavissa erityistä hyötyä iältään tai terveydentilaltaan samaan ryhmään kuuluvien henkilöiden terveydelle. Jos alaikäinen on täyttänyt 15 vuotta ja kykenee ikänsä ja kehitystasonsa sekä sairauden ja tutkimuksen laadun huomioiden ymmärtämään tutkimuksen merkityksen ja on tutkimus, josta on suoraa hyötyä hänen terveydelleen, riittää siihen nuoren tietoon perustuva kirjallinen suostumus. Huoltajalle tulee ilmoittaa asiasta. Muussa tapauksessa alaikäinen saa olla tutkittavana vain, jos hänen huoltajansa on antanut kirjallisen suostumuksen, joka on perustunut riittävän tietoon. Suostumus pitää olla alaikäisen oletetun tahdon mukainen. Alaikäisen tulee saada omaa ymmärtämiskykyään vastaavasti tietoa tutkimuksen aiheista ja sen riskeistä sekä hyödyistä sellaiselta henkilöltä, joka on toiminut alaikäisten parissa. Jos alaikäinen, joka ei voi olla tutkittavana ilman huoltajansa lupaa, mutta kykenee ymmärtämään häneen kohdistuvan tutkimuksen merkityksen, edellytetään siihen hänen kirjallista suostumustaan. ^[7] Jos alaikäinen tutkittava vastustaa tutkimusta, tulee hänen mielipidettään hänen ikänsä ja kehitystasonsa huomioiden noudattaa. ^[7]

Erityisryhmiin kuuluvat tutkimukseen osallistujina

Kun tutkimukseen osallistuvat kuuluvat erityisryhmiin ja ovat laitoksissa (vankilat, lastensuojelulaitokset, sairaalat, hoitokodit), on tärkeää, että vapaaehtoinen tutkimukseen suostuminen toteutuu jokaisen osallistujan kohdalla. Henkilökohtaiseen fyysiseen koskemattomuuteen puuttuminen edellyttää suostumuksen aitouden varmistamista ja suostumus on aina pyydettävä kirjallisesti tai muulla todistettavissa olevalla tavalla. Joitakin erityisiä ja harvinaisia sairauksia sairastavat henkilöt eivät välttämättä halua, että heidän nimensä rekisteröidään kirjalliseen suostumukseen. Tutkimukseen osallistuvien haavoittuvuuden lisäksi arvioidaan aiheen henkilökohtaisuus, sensitiivisyys ja arkaluonteisuus. Kaikessa terveyteen ja sairauteen liittyvässä hoito- ja lääketieteellisessä tutkimuksessa arvioidaan osallistujan yksityisyyden suojan tarve. Tarpeetonta henkistä rasitusta voi välttää testaamalla ennalta tutkittavilta vaadittavan osallistumisen kesto. ^{[13] [7] [3] [10] [8]}

Henkilö, joka ei mielenterveyden häiriön, kehitysvammaisuuden tai muun vastaavan synnyn vuoksi kykene pätevästi antamaan suostumustaan tutkimukseen, voi olla tutkittavana vain, jos samoja tieteellisiä tuloksia ei voida saavuttaa muilla tutkittavilla ja jos tutkimuksesta on vain vähäinen vahingon vaara tai rasitus tutkittavalle. Lisäksi edellytetään, että tutkimuksesta on odotettavissa suoraa hyötyä hänen terveydelleen ja tutkimuksesta on odotettavissa erityistä hyötyä iältään tai terveydentilaltaan samaan ryhmään kuuluvien henkilöiden terveydelle. Edellä tarkoitettu vajaakykyinen saa olla tutkittavana vain, jos hänen lähiomaisensa tai muu läheinen taikka hänen laillinen edustajansa on antanut siihen kirjallisen suostumuksensa sen jälkeen, kun suostumuksen antamiseen oikeutetulle on annettu riittävä selvitys. Suostumuksen tulee olla tutkittavan oletetun tahdon mukainen. ^[7] Lisäksi tutkittavalle tulee antaa hänen ymmärtämiskykyään vastaavaa tietoa tutkimuksesta sekä sen riskeistä ja hyödyistä. Jos vajaakykyinen vastustaa tutkimusta tai tutkimustoimenpidettä, sitä ei saa hänelle suorittaa.

Lääketieteen eettisistä ohjeista

Lääketieteen etiikan ohjeet perustuvat Maailman lääkäriiliiton (World Medical Association, WMA) ohjeisiin. Maailman lääkäriiliiton Helsingin julistus on keskeisimpiä lääketieteen etiikan asiakirjoja. Helsingin julistus on hyväksytty Maailman lääkäriiliiton WMA:n yleiskokouksessa Helsingissä vuonna 1964 ja sitä on päivitetty moneen kertaan. Lääketieteen nopean kehittymisen takia tarvitaan myös eettisten ohjeiden ja sääntöjen päivityksiä. Viimeisin päivitys on hyväksytty WMA:n yleiskokouksessa Brasilian Fortalezassa 19.10.2013 ja tämä julistuksen suomennos on hyväksytty vuonna 2014 ohjeeksi lääketieteen tutkimuksen tekemiseksi. Maailman lääkäriiliiton (WMA) laatimassa Helsingin julistuksessa kuvataan eettisiä periaatteita, jotka ohjaavat ihmiseen kohdistuvaa lääketieteellistä tutkimustyötä ja joita pitää noudattaa kaikessa lääketieteellisessä tutkimuksessa ympäri maailman. Mukaan luetaan tutkimus, joka koskee tunnistettavaa ihmisperäistä ainesta tai yksilöön henkilöitävissä olevia tietoja. Myös Helsingin julistuksen keskeinen periaate on, että tutkimukseen osallistuvan henkilön tietoon perustuva suostumus tulee olla ennen kuin tutkimusta voidaan aloittaa. Ihmiseen kohdistuvaa lääketieteellistä tutkimusta voidaan tehdä vain, kun sen tavoite on tärkeämpi, kuin siitä tutkittavalle mahdollisesti aiheutuvat riskit ja rasitus. Lisäksi tutkimukselle tulee laatia ennakkosuunnitelma, joka tulee toimittaa riippumattomalle eettiselle toimikunnalle. Helsingin julistus asettaa yksityiskohtaisia vaatimuksia sille, mitä tietoinen suostumus tarkoittaa - esimerkiksi tutkimuksen rahoitus ja tutkijan mahdolliset eturistiriidat tulee kertoa koehenkilölle. ^{[8] [14] [7]} Tutkimuksen tekijän tulee varmistaa, että vapaaehtoisuus toteutuu myös tutkimuksen aikana toteutetuissa vuorovaikutustilanteissa. Mahdollisia merkkejä vapaaehtoisuuden puutteesta voivat olla osallistujan kiusaantuneisuus, vaivautuneisuus, pelokkuuden ilmaisu

tai fyysinen väsymys ja osoitus olla jatkamatta tutkimusta osallistujan osalta silloinkin, kun osallistuja ei itse sanallisesti ilmaise kieltäytymistään. [\[3\]](#) [\[15\]](#) [\[8\]](#)

Tutkimuseettinen ennakkolausunto

Kun poiketaan tietoon perustuvan suostumuksen periaatteesta, tarvitaan siihen aina tutkimuseettisen toimikunnan ennakoarviointilausunto. Tietoon perustuvan suostumuksen periaatteesta on mahdollista poiketa, jos ennalta annettava tieto vääristäisi tutkimuksen tuloksia. Esimerkiksi vallan käyttöä tutkittaessa on hyvä, jos sitä voidaan tutkia ilman vallassa olevien henkilöiden lupaa. Tutkimusaineiston keruu voi poiketa tietoon perustuvan suostumuksen periaatteesta monin eri tavoin: tutkittaville annetaan tietoa, mutta osallistuminen ei ole vapaaehtoista (esimerkiksi työprosessien havainnointi, jossa tutkimusluvan antaa organisaation johto) tai tutkittavalle annetaan puutteellista tietoa esimerkiksi tutkija ei esittäydy tutkijaksi (havainnointi sairaalan poliklinikan vastaanotossa). Havainnointiin julkisella paikalla ei tarvita tutkittavien suostumusta, eikä myöskään eettisen toimikunnan lausuntoa. Teknisiä tallennusvälineitä voi käyttää julkisella paikalla, kun aineiston käytössä, säilytyksessä ja arkistoinnissa noudatetaan yksityisyyttä ja tietosuojaa koskevia periaatteita. [\[3\]](#)

Vahingoittamisen välttäminen

Tutkimuksen aiheuttamat haitat voivat liittyä aineiston keruuvaiheeseen, sen säilyttämiseen tai tutkimusjulkaisuista aiheutuviin seurauksiin. Tutkimuksesta aiheutuvia haittoja tulee ennakoida ja välttää. Tutkimukseen osallistuvat kohdataan kunnioittavasti koko prosessin ajan aina tutkimustulosten julkaisuun sekä niistä ilmaistujen johtopäätösten jatkotarkasteluun asti. Tutkimukseen osallistuvilla tulee olla tietoinen mahdollisista haitoista ja aiheiden sensitiivisyyden aiheuttamista seikoista. Informaatiossa voidaan kuvata myös, miten osallistujat itse voisivat säädellä vahingollisiksi ja haitallisiksi kokemiaan aiheita tai kysymyksiä. [\[3\]](#) [\[16\]](#) [\[8\]](#)

Tutkimustulokset esitetään kunnioittavasti myös sellaisista yhteiskunnallisista aiheista, joiden julkaisu aiheuttaa esimerkiksi vallan käyttöön liittyvien epäkohtien paljastuksia. Tutkijan tulee pyrkiä olemaan irti sellaisista sidonnaisuuksista, jotka saattavat vääristää tuloksia ja hänen tulee olla pelkäämättä auktoriteettien mahdollisia reaktioita. Tutkimuksen suorittaminen tulee olla huolellista ja systemaattista sekä tulokset julkaistaan perustellen ja eri puolia argumentoiden. [\[3\]](#) [\[16\]](#) [\[8\]](#)

Henkisten haittojen välttäminen sisältää siis tutkittavien kunnioittavan kohtaamisen ja arvostavan kirjoittamistavan tutkimusjulkaisuissa. Tutkimukseen osallistuvat määrittelevät ja säätelevät ensisijaisesti itse, mitä ilmaisevat arkaluonteisista aiheista ja rajaavat yksityisyyttään riittävään informaatioon perustuen. Kun osallistujat tietävät ennalta käsiteltävät aiheet, he ovat suostumuksellaan osoittaneet halunsa osallistua tutkimukseen tietoisina tutkimuksen aiheista, toteutustavasta ja mahdollisista haitoista. Ihmiset kuitenkin kokevat asiat eri tavoin ja samat aiheet herättävät eri ihmisissä erilaisia reaktioita. Tutkimustilanteisiin voi ja saa sisältyä samankaltaista henkistä rasitusta ja tunteiden, kuten pettymys, ilo, suru, viha, häpeä ja turhautuminen kokemista kuin niitä oletetaan ilmenevän arkipäiväisessä elämässäkin, kun käsitellään elämän eri puolia. [\[3\]](#) [\[16\]](#)

Taloudellisten ja sosiaalisten haittojen välttämistä voidaan saavuttaa, kun tutkimuksessa noudatetaan yksityisyyttä ja tietosuojaa koskevia eettisiä periaatteita, joiden mukaan luottamuksellisten tietojen käsittely ja säilyttäminen toteutetaan huolella. Tutkimustuloksilla voi olla vahinkoa, jos tutkimustuloksia leimaavat tutkimuskohdetta ja tulokset eivät perustu kattavaan aineistoon ja sen systemaattiseen analyysiin. Tutkimustulosten julkaiseminen on tärkeää myös tilanteissa, missä tulokset eivät ole tutkimukseen osallistuvien kannalta kaikilta osin mieluisia. Kuitenkin myös näissä tilanteissa vältetään aiheuttamasta tutkimukseen osallistuneille vahinkoa. Etenkään vallankäytön ja yhteiskunnallisten instituutioiden toiminnan tutkimista ei ole hyvä rajoittaa perustein, että tulokset voivat nostaa esille epäkohtia ja näin aiheuttavat myös jonkinlaista haittaa osallistujille. Tutkimusjulkaisujen eettisyydestä vastaavat tutkijat ja julkaisujen toimituskunnat. [\[3\]](#) [\[16\]](#)

Ihmiset, jotka tarvitsevat sosiaali- ja terveysalan henkilöstön apua ovat tilansa tai muuten kehityksellisen vaiheensa vuoksi haavoittuvampia kaikelle ylimääräiselle interventiolle ja samalla he voivat olla alttiimpia väärinkohtelulle tai tutkimuksesta aiheutuvalle lisähaitalle. Sosiaali- ja terveysalan tutkimukseen osallistuvia haavoittuvia ryhmiä ovat lapset, ikääntyneet, vammaiset ja mielenterveysongelmista kärsivät henkilöt. Kaikkien haavoittuvien ryhmien ja yksilöiden tulee saada erityistä suojaa. Haavoittuvaa ryhmää koskeva hoito-, terveys- ja lääketieteellinen tutkimus on oikeutettua vain, jos tutkimus vastaa tämän ryhmän terveyttä koskeviin tarpeisiin ja tutkimusta ei voida toteuttaa muuten. Lisäksi tutkimukseen osallistuvien tulee hyötyä tutkimuksen tuottamasta tiedosta, käytännöistä tai hoidoista. [\[8\]](#)

Yksityisyys ja tietosuoja

Yksityisyys ja tietosuoja kuuluvat tutkimuseettisiin periaatteisiin ja tutkijan tulee noudattaa tutkimukseen osallistuvien yksityisiä tietoja koskevaa vaitiolovelvollisuutta. Yksityisyyteen ja tietosuojaan liittyvien luottamuksellisten tietojen käsittely ja säilyttäminen tehdään huolella. Yksityisyyden suojaa koskevat eettiset periaatteet ovat tutkimusaineiston suojaaminen ja luottamuksellisuus, tutkimusaineiston säilyttäminen tai hävittäminen sekä tutkimusjulkaisut. Yksityisyyden suojaa koskevia periaatteita ei sovelleta yleisesti saatavilla oleviin julkisiin aineistoihin ja julkistettuihin tietoihin, jotka voivat koskea yksittäisiä henkilöitä ja heidän toimiaan politiikan, elinkeinoelämän, viranomaistoiminnan ja kulttuurin parissa. Tunnisteellisten aineistojen käsittelystä säädetään henkilötiedoissa ^[17], jonka 3 §:n mukaan henkilötiedolla tarkoitetaan "kaikenlaisia luonnollista henkilöä taikka hänen ominaisuuksiaan tai elinolosuhteitaan kuvaavia merkintöjä, jotka voidaan tunnistaa häntä tai hänen perhettään tai hänen kanssaan yhteisessä taloudessa eläviä koskeviksi". Periaatteiden lähtökohtana on pyrkimys sovittaa yhteen luottamuksellisuuden ja tieteen avoimuuden periaate. Yksityisyyttä koskevia ohjeita ja tietosuojaperiaatteita on kuitenkin noudatettava oikeudenistuntoja ja tuomioistuinten päätöksiä koskevien asiakirjojen osalta. Tunnisteellista aineistoa käsitteleviltä tutkijoilta ja muulta tutkimushenkilökunnalta voidaan edellyttää allekirjoitettava vaitiolovelvollisuus, jonka tutkimuksen vastuuhenkilö huolehtii. Lisäksi tunnisteellisia tietoja koskeva vaitiolovelvollisuus sitoo aineiston käyttäjää myös, kun ei ole tehty kirjallista sitoumusta. Tutkittavien yksityisyyden suojasta huolehditaan, aineiston jatkokäytölle asetetaan ehdot ja aineistoja käytetään vain tutkimustarkoituksiin sekä aineiston jatkokäyttäjät sitoutuvat aineistoa koskeviin käyttöehtoihin ja vaitioloon. Jos tutkimusaineisto on viranomaisen asiakirja- ja rekisteriaineistoja ja tutkimuslupaa ei ole itse tutkittavilta, tulee sekä tunnisteet että arkaluonteiset tiedot hävittää heti, kun ne ovat tarpeettomia tutkimuksen toteuttamiseksi. ^[3]

Tutkimusaineistoja ei saa käyttää ja luovuttaa muihin kuin tutkimustarkoituksiin ja erityisen vahingollista on, jos tutkimusaineistojen sisältämiä tietoja luovutetaan niin, että se vaikuttaisi yksittäisten tutkimukseen osallistuvien arvioimiseen, kohteluun tai asemaan. Lisäksi aineistoja ei saa luovuttaa tiedotusvälineille tai kaupallisiin tarkoituksiin. Henkilötietojen käsittely sallitaan pääperiaatteellisesti tutkimukseen osallistuvien suostumuksella. Tunnistetietojen keräämisen ja säilyttämisen ehto on, että niitä tarvitaan tutkimuksessa. Tunnisteellisen aineiston suojaaminen tarkoittaa, ettei tutkimukseen osallistuvien yksityisyyden suojaa vaaranneta aineiston huolimattomalla säilyttämisellä tai suojaamattomilla sähköisillä siirroilla. Tutkimuksen tekijä ratkaisee, miten tunnisteelliset sähköiset aineistot suojataan (varmuuskopiointi, käyttäjätunnukset, käsittely tarvittaessa verkkoyhteydettömällä tietokoneilla) ja missä määrin tunnisteita poistetaan tai säilytetään analysoitavan aineiston yhteydessä. Yksilöivien tunnisteiden (nimi, osoite, henkilötunnus) lisäksi epäsuoria tunnisteita (työpaikka, koulu, asuinpaikka, ikä, ammatti jne.) voidaan poistaa tai karkeistaa arkistoitavasta aineistosta. Jos tunnisteellinen aineisto on arkaluonteinen ja sen säilyttämiselle ei ole tutkimukseen osallistuvien henkilöiden lupaa, tulee aineisto hävittää tutkimuksen päätyttyä. Jos osallistujien tunnistetiedot tarvitaan myöhemmin otettavan yhteyden takia, tulee tutkimukseen osallistuvien tunnistetiedot suojata ja säilyttää analysoitavasta aineistosta erillään. Tutkimusaineistoja ei saa käyttää ja luovuttaa muihin kuin tutkimustarkoituksiin. ^[16] ^[3] Kun aineisto on analysoitavissa ilman tunnisteita ja niiden säilyttämiselle ole perusteita, säilytetään vain tunnisteeton aineisto. Tunnisteellisia aineistoja kerätään ja käytetään siis silloin, kun se on tutkimuksellisesti tarkoituksenmukaista, siihen on tutkimukseen osallistuvien suostumus ja aineistoja tarvitaan myöhempiin analyysitarpeisiin tai on tarvetta yhteydenottoon tutkittaviin tai aineistolla on historiallinen/kulttuurinen merkitys. Mikäli aineisto on tieteellisesti arvokas ja historiallisesti ainutkertainen, haetaan lupaa sen arkistointiin Kansallisarkistolta. ^[16] ^[3] ^[8]

Tutkijan tehtävä on tuottaa tietoa asioista, joiden esille tuominen on merkittävää yhteiskunnan epäkohtien tai muiden yhteiskunnallisten ongelmien ymmärtämiseksi. Tutkijan tehtäviin tai tutkimuksen tavoitteisiin ei kuulu yksittäisten tutkimukseen osallistuvien asioiden paljastaminen viranomaisille, kuten poliisi, sosiaalityöntekijä tai veroviranomainen. Tutkijan vaitiolovelvollisuuteen liittyvä poikkeus ilmoittaa on, kun tekeillä on törkeä rikos, joka voitaisiin estää. Tutkijalla ei ole velvollisuutta paljastaa jo tehdyistä rikoksista saamia tietoja, ellei tietojen paljastaminen ole samalla osa tekeillä olevan törkeän rikoksen, kuten esimerkiksi joukkotuho, raiskaus tai murha, estämistä. ^[18] Lastensuojelulain ^[19] 25 §:n mukaan salassapitovelvollisuus voi väistyä silloin, kun tutkija saa tutkimustyössään "tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää lastensuojelun tarpeen selvittämistä". Mikäli tutkija päättää lastensuojelulakiin nojautuen tehdä ilmoituksen, on hyvän tavan mukaista informoida asianosaisia tutkittavia aikomastaan ilmoituksesta. ^[3]

Yksityisyyden suoja tutkimusjulkaisuissa arvioidaan tapauskohtaisesti ja suuressa osassa tutkimustuloksia ei esitetä tutkimukseen osallistuvia tunnistettavasti. Kvantitatiivisten tutkimusten tulokset kuvataan yleensä tilastollisina määrinä, jotka eivät sisällä yksittäisten henkilöiden tunnistamisen mahdollisuuksia. Kvalitatiivisten aineistojen tutkimusjulkaisuissa esitettävät suorat aineistolainaukset arvioidaan erikseen tunnistamisen näkökulmasta, mitä epäsuoria tunnisteita (työpaikka, koulu, asuinpaikka, ikä, ammatti jne.) julkaistavan lainauksen yhteyteen jätetään, mitä karkeistetaan ja mitä jätetään kokonaan pois. Tutkittaessa organisaatiota, kuten laitoksia, työyhteisöjä, tai julkisorganisaatioita, ratkaistaan sekä tutkimuskohteen, että sitä edustavien yksittäisten tutkittavien tunnisteellisuus tapauskohtaisesti. Nimettömyys tutkimusjulkaisuissa ei kuitenkaan

välttämättä estä tunnistamista niiden piirissä, jotka tuntevat tutkimuskohteena olevan yksikön tai organisaation toimintaa. Tutkimukseen osallistuvilla ei luvata täyttä tunnistamattomuutta, ellei se ole kohtuullisesti toteutettavissa. Tutkimuskohteeseen liittyvät kriittiset tulokset kuvataan analyttisesti ja vältetään asenteellisuutta. Asiantuntijahaastatteluihin perustuva tutkimus voidaan julkaista niin, että tutkittavien nimiä ja muita tunnistetietoja ei häivytetä, mutta tunnistettavuudesta ja nimien käytöstä tutkimusjulkaisuissa sovitaan tutkittavien kanssa erikseen. ^[3]

Yhteenveto ja pohdinta

Yhteiskunta-, hoito ja terveystieteellisen tutkimuksen eettisiä periaatteita kaikessa tutkimuksessa ovat tutkittavien osallistumisen vapaaehtoisuus ja itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, vahingoittamisen välttäminen, yksityisyys ja tietosuoja. Suomessa käytetään käsitettä tutkimusetiikka yläkäsitteenä laajassa merkityksessä siten, että sillä tarkoitetaan kaikkia tutkimukseen ja tieteeseen liittyviä eettisiä näkökulmia ja arviointeja. Laaja käsite voidaan kääntää englanniksi ilmaisulla research ethics. Tutkimusetiikalla kapea-alaisemmin voidaan tarkoittaa eettisesti vastuullisten ja oikeiden toimintatapojen noudattamista ja edistämistä tutkimustoiminnassa sekä tieteeseen kohdistuvien loukkausten ja epärehellisyyden tunnistamista ja torjumista kaikilla tieteenaloilla. Tästä käytetään englanniksi yleensä nimitystä research integrity, jolla korostetaan tutkijalta kaikessa tieteellisessä tutkimustyössä edellytettävää rehellisyyttä ja rehtyyttä. ^[3]

Tutkijan tieteenalasta riippumatta tulee tietää ne tutkimuseettiset ohjeet, joita kaikessa tutkimustoiminnassa on noudatettava. Lisäksi ala- ja ammattikohtaiset tutkimuseettiset ohjeet säätelevät erityisesti ihmistieteisiin liittyviä tutkimuksia, kuten yhteiskunta-, hoito-, terveys- ja lääketieteellistä tutkimusta. Ihmistieteisiin liittyvät eettiset ohjeet ja periaatteet koskevat tutkimukseen osallistuvien tietoista suostumusta, vapaaehtoisuutta ja mahdollisuutta keskeyttää tutkimukseen osallistumisensa milloin tahansa. Samoin tutkimukseen osallistuvilla ei saa aiheuttaa vahinkoa tai haittaa ja heidän tulee olla myös mahdollisista tutkimukseen liittyvistä haitoista tietoinen ennen kuin he päättävät tutkimukseen osallistumisensa. Edelleen osallistujien tunnisteellisten tietojen käytön tulee olla tutkimuksen kannalta tarkoituksenmukaista. Lisäksi tunnisteelliset tiedot poistetaan tai muutetaan, jotta henkilöiden anonymiteetti säilyy sekä aineistoissa että tutkimustuloksia julkaistaessa. Tutkijaa sitoo tutkimukseen osallistuvien kunnioittavan kohtaamisen ja tutkimuseettisten ohjeiden lisäksi erityiset lait ja vaitiolositoumukset. Tutkija on vastuussa tekemästään tutkimuseettisestä toiminnasta tiedeyhteisölle, tutkimuksen ja tieteen uskottavuudelle ja avoimuudelle yleensä sekä tutkimukseen osallistuville että tutkijalle itselleen.

Kunnioitus, luottamus, rehellisyys ja avoimuus ovat tutkimuksen tekijän ydinosaamista.

Lähteet

1. [△]Ryynänen, O-P. & Myllykangas, M. 2000. Terveystieteiden etiikka: Arvot monimutkaisuuden maailmassa. Helsinki: WSOY.
2. [△]Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta ETENE. Hakupäivä 19.6.2017.
<http://etene.fi/etusivu>
3. ^{^ abcdefghijklmnopqrst}Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2012. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje. Hakupäivä 19.6.2017.
http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf
4. ^{^ ab}Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta 9.4.1999/488. Hakupäivä 19.6.2017.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990488>
5. [△]Asetus lääketieteellisestä tutkimuksesta 986/1999. Hakupäivä 19.6.2017.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1999/19990986>
6. [△]Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta annetun lain muuttamisesta 780/2009. Hakupäivä 19.6.2017.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20090780>
7. ^{^ abcdef}Lakilääketieteellisestä tutkimuksesta annetun lain muuttamisesta 295/2004. Hakupäivä 19.6.2017.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2004/20040295>
8. ^{^ abcdefghi}Lääkäriliitto. 2017. Maailman Lääkäriliiton Helsingin julistus. Hakupäivä 19.6.2017.
<https://www.laakariliitto.fi/liitto/etiikka/helsingin-julistus/>
9. [△]Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 17.8.1992/785. Hakupäivä 19.6.2017.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920785>
10. ^{^ abc}Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2009. Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin

- järjestämiseksi. Hakupäivä 19.6.2017.
<http://www.tenk.fi/fi/eettinen-ennakkoarviointi-ihmistieteiss%C3%A4...>
11. [^](#) Koivisto, K., Janhonen, S. & Väisänen, L. 2001. Applying ethical guidelines in nursing research on people with mental illness. *Nursing Ethics* 8 (4), 328–339.
  12. [^](#) Lapsenhuoltolaki 361/1983. Hakupäivä 19.6.2017.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1983/19830361>
  13. [^](#) Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta 1999/488. Hakupäivä 19.6.2017.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990488>
  14. [^](#) World Medical Association. 2017. Hakupäivä 19.6.2017.
<http://www.wma.net>
  15. [^](#) Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2009. Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi. Hakupäivä 19.6.2017.
<http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf>
  16. [^ abcdef](#) Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2009. Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi. Hakupäivä 19.6.2017.
<http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf>
  17. [^](#) Henkilötietolaki 22.4.1999/523. Hakupäivä 19.6.2017.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990523>
  18. [^](#) Laki rikoslain muuttamisesta 563/1998. Hakupäivä 20.6.2017.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1998/19980563>
  19. [^](#) Lastensuojelulaki 13.4.2007/417. Hakupäivä 20.6.2017.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>

Metatiedot

Nimeke: Yhteiskunta-, hoito- ja terveystieteellisen tutkimuksen eettisten periaatteiden tarkastelua. Teoksessa K. Koivisto, A. Henner & L. Kiviniemi (toim.) Hoitotyön koulutus ja tutkimus- ja kehittämistoiminta – ajankohtaisia ja tulevaisuutta ennakoivia haasteita

Tekijä: Koivisto Kaisa; Serlo Kajaleena

Aihe, asiasanat: hoitotiede, ihmistieteet, terveystieteet, tutkimusetiikka, tutkimustyö, yhteiskuntatieteet

Tiivistelmä: Tieteellinen tutkimus voi olla eettisesti hyväksyttävää ja luotettavaa ja sen tulokset uskottavia vain, jos tutkimus on suoritettu hyvän tieteellisen käytännön edellyttämällä tavalla. Hyvä tieteellinen käytäntö on myös osa tutkimusorganisaatioiden laatujärjestelmää. Kaikessa tutkimuksessa tulee noudattaa rehellisyyttä, huolellisuutta ja tarkkuutta tutkimustyössä, tulosten tallentamisessa ja esittämisessä sekä tutkimusten ja niiden tulosten arvioinnissa. Tutkimus perustuu tieteellisen tutkimuksen kriteerien mukaisesti ja eettisesti kestäviin tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmiin. Tutkimuksen tulokset julkaistaan avoimesti. Tutkimuksessa syntyneet tietoaineistot tallennetaan tieteelliselle tiedolle asetettujen vaatimusten edellyttämällä tavalla. Tarvittavat tutkimusluvut on hankittu ja erityisesti yhteiskunta-, hoito- ja terveystieteellisessä tutkimuksessa vaadittavat eettiset erityiskysymykset on huomioitu ja tehty. Yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen tulee huolehtia siitä, että hyvään tieteelliseen käytäntöön perehdyttäminen ja tutkimusetiikan opettaminen ovat kiinteä osa niiden antamaa perus- ja jatkokoulutusta.

Julkaisija: Oulun ammattikorkeakoulu, Oamk

Aikamääre: Julkaistu 2017-11-30

Pysyvä osoite: <http://urn.fi/urn:nbn:fi-fe2017101750115>

Kieli: suomi

Suhde: <http://urn.fi/URN:ISSN:1798-2022>, ePooki - Oulun ammattikorkeakoulun tutkimus- ja kehitystyön julkaisut

Oikeudet: Julkaisu on tekijänoikeussäännösten alainen. Teosta voi lukea ja tulostaa henkilökohtaista käyttöä varten. Käyttö kaupallisiin tarkoituksiin on kielletty.

Näin viittaat tähän julkaisuun

Koivisto, K. & Serlo, K. 2017. Yhteiskunta-, hoito- ja terveystieteellisen tutkimuksen eettisten periaatteiden tarkastelua. Teoksessa K. Koivisto, A. Henner & L. Kiviniemi (toim.) Hoitotyön koulutus ja tutkimus- ja kehittämistoiminta – ajankohtaisia ja tulevaisuutta ennakoivia haasteita. ePooki. Oulun ammattikorkeakoulun tutkimus- ja kehitystyön julkaisut 43. Hakupäivä xx.xx.20xx. <http://urn.fi/urn:nbn:fi-fe2017101750115>.